

ԿԱՐԱՊԵՏ ՀԱԿՈՒՅԱՆ

ՀՀ արդարադատության նախարարության աշխատակազմի օրինականության վերահսկողության տեսչության դատական ակտերի հարկադիր կատարումն ապահովող և քրեակատարողական ծառայությունների գործունեության օրինականության վերահսկողության բաժնի առաջին կարգի մասնագետ, ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի ասպիրանտ



ՀԱՅԱՍՏԱՆՅԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՍՈՒՐԲ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ ԵՎ ՆՐԱ ԴԵՐԸ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ

Քաղաքացիական հասարակության հոգևոր ոլորտը կոչված է ապահովելու մտքի, խոսքի ազատությունը, անհատի կողմից իր կարծիքը հրապարակայնորեն արտահայտելու իրական հնարավորությունը, ստեղծագործական միավորումների ինքնուրույնությունն ու անկախությունը: Այն անմիջականորեն կապված է մարդկանց կենսաձևի, նրանց բարոյականության, գիտական ստեղծագործության, հոգևոր կատարելագործման հետ: Այս ոլորտում գործում են մշակույթի գործիչների հասարակական միավորումներ, կրթական, ստեղծագործական միություններ, կրոնական կազմակերպություններ:

Քաղաքացիական հասարակության հասարակական հարաբերությունների հոգևոր ոլորտում կարևոր դերակատարում ունի սոցիալական այնպիսի ինստիտուտ, ինչպիսին եկեղեցին է: Եկեղեցին, կրոնը ձևավորում են մարդկային արժեհամակարգը, կարգավորում են մարդկանց սոցիալական վարքագիծը, նրանց հարաբերությունը հասարակության, ընտանիքի, այլ մարդկանց հետ: Եկեղեցին հաճախ ստանձնում է ազգային ինքնության, ավանդույթների, բարոյականության հիմքերի և մշակույթի պահպանման առաքելությունը:

Անդրադառնալով Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու իրավական կարգավիճակին՝ պետք է նշել, որ այն ունի իրավաբանական անձի կարգավիճակ՝ արտահայտված կրոնական կազմակերպության կազմակերպատանական ձևով, և նրա վրա տարածվում են իրավաբանական անձանց առնչվող քաղաքացիական օրենսգրքի

համապատասխան նորմերը: Կրոնական կազմակերպությունների, այդ թվում՝ Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու իրավական կարգավիճակին առնչվող ընդհանուր նորմերը ներառված են «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքում, որը բաղկացած է նախաբանից և 6 գլխից:

ժամանակակից հայ հասարակության հոգևոր կյանքը (քաղաքացիական հասարակության հոգևոր ոլորտը) էականորեն տարբերվում է խորհրդային հասարակարգից գաղափարական բազմազանությամբ, պետական կամ պարտադիր գաղափարախոսության բացակայությամբ, խղճի և դավանանքի ազատությամբ, մտքի և խոսքի ազատությամբ, գրական, գեղարվեստական, գիտական, տեխնիկական և այլ տեսակների ստեղծագործության ազատությամբ և այլն:

Քաղաքացիական հասարակության ձևավորումը հաջողությամբ իրագործվում է աշխարհիկ¹ պետության պայմաններում, որտեղ որևէ կրոն չի հռչակվում պաշտոնական կամ պարտադիր: Աշխարհիկ պետությունում պետության և եկեղեցու գործունեության ոլորտները սահմանազատված են, նման պետությունում կրոնական կազմակերպությունները ապաքաղաքական վերկուսակցական կազմակերպություններ են, պետական գործառույթներ չեն կատարում, քաղաքականությամբ չեն զբաղվում: Աշխարհիկ պետությունում գործող կրոնական միավորումները, եկեղեցական կանոնները և նորմերը չեն կարող ազդել պետական կարգի, պետական մարմինների և նրանց պաշտո-

www.lawinstitute.am

նատար անձանց գործունեության, պետական կրթական համակարգի և պետության գործունեության այլ ոլորտների վրա: Իր հերթին պետությունը չի խառնվում կրոնական կազմակերպությունների օրինական գործունեությանը, որոնք ստեղծվում և գործում են իրենց սեփական աստիճանական կառուցվածքին և կանոններին համապատասխան²: Այս առումով շատ կարևոր է 1995թ. հուլիսի 5-ին համաժողովրդական քվեարկությամբ ընդունված և 2005թ. նոյեմբերի 27-ին փոփոխված Սահմանադրության 8.1 հոդվածը, համաձայն որի՝ եկեղեցին անջատ է պետությունից: Հայաստանի Հանրապետությունը ճանաչում է Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու՝ որպես ազգային եկեղեցու բացառիկ առաքելությունը հայ ժողովրդի հոգևոր կյանքում, նրա ազգային մշակույթի զարգացման և ազգային ինքնության պահպանման գործում: Հայաստանի Հանրապետությունում երաշխավորվում է օրենքով սահմանված կարգով գործող բոլոր կրոնական կազմակերպությունների գործունեության ազատությունը: Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հարաբերությունները կարող են կարգավորվել օրենքով: Սրանով ըստ էության Սահմանադրությունը ընդգծում է Հայաստանի Հանրապետության աշխարհիկ բնույթը՝ բարենպաստ պայմաններ ստեղծելով քաղաքացիական հասարակության ձևավորման համար, քանի որ աստվածապետություններում, ինչպես օրինակ Վատիկանը և Սաուդյան Արաբիան, որտեղ պետական իշխանությունը ամբողջովին պատկանում է եկեղեցական հիերարխիային³, քաղաքացիական հասարակության ձևավորումը հնարավոր չէ:

Հայաստանի Հանրապետությունը, սահմանադրորեն ճանաչելով հայ ժողովրդի հոգևոր կյանքում Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու բացառիկ առաքելությունը, նրա դերն ու նշանակությունը հայապահպանության, աշխարհասփյուռ հայերի միավորման, հայրենիք-սփյուռք կապերի ամրապնդման գործում, սահմանադրորեն Հայ առաքելական եկեղեցու հետ հարաբերություններին վերապահեց նախապատվություն և նրա հետ հաստատեց առանձնահատուկ հարաբերություններ: Նման հարաբերությունների հաստատումը չի նշանակում, որ Հայ առաքելական եկեղեցուն վերապահվեց հանրային-իրավական կարգավիճակ, այն դարձավ պետական, գաղափարական, սոցիալական ոլորտներում լիիրավ մասնակից: Ինչպես Հայ առաքելական եկեղեցու, այնպես էլ

այլ կրոնական կազմակերպությունների մասնավոր-իրավական կարգավիճակը սահմանելիս պետությունը կրոնին և եկեղեցուն վերապահել է ոչ թե պետաքաղաքական, այլ սոցիալ-մշակութային գործառույթ:

Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու ազգային կարգավիճակն ընդգծելը բնավ չի հակասում օրենքի առջև կրոնների և կրոնական կազմակերպությունների հավասարության սկզբունքին, չի նսեմացնում այլ եկեղեցական կազմակերպությունների դերն ու նշանակությունը, քանի որ ըստ սահմանադրության և գործող օրենսդրության՝ բոլոր կրոնական կազմակերպություններն ունեն հասարակության բարոյահոգեբանական ներուժի պահպանությանը և զարգացմանը մասնակցելու հավասար հնարավորություններ⁴:

Անհրաժեշտ է նշել, որ մինչև Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրության ընդունումը, Հայաստանի Հանրապետության՝ աշխարհիկ պետություն լինելու փաստն ամրագրվել է դեռևս 1991թ. հունիսի 17-ին ՀՀ գերագույն խորհրդի կողմից ընդունված «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքով: Այդ օրենքի 17-րդ հոդվածի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության եկեղեցին անջատված է պետությունից⁵: Միևնույն ժամանակ օրենքը նշում է, թե պետությունն ինչ իրավունք չունի և ինչ պետք է անի կրոնական կազմակերպությունների հետ հարաբերություններում:

Այսպես, պետությունն իրավունք չունի քաղաքացուն հարկադրել դավանելու այս կամ այն կրոնը, չի միջամտում եկեղեցու և կրոնական կազմակերպությունների՝ օրենքին համապատասխանող գործունեությանը և ներքին կյանքին, արգելում է եկեղեցու և կրոնական կազմակերպությունների կառուցվածքում որևէ պետական մարմնի կամ նրա հանձնարարությունները կատարող անձի գործունեություն, արգելում է եկեղեցու մասնակցությունը պետական կառավարմանը, եկեղեցու և կրոնական կազմակերպությունների վրա չի դնում որևէ պետական ֆունկցիա:

ՀՀ Սահմանադրության 26-րդ հոդվածը սահմանում է, որ յուրաքանչյուր ոք ունի մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունք: Այս իրավունքը ներառում է կրոնը կամ համոզմունքները փոխելու ազատությունը և դրանք ինչպես միայնակ, այնպես էլ այլոց հետ համատեղ քարոզի, եկեղեցական արարողությունների և պաշտամունքի այլ ծիսակատարությունների միջոցով ար-

տահայտելու ազատությունը:

Խղճի ազատությունը մարդու իրավունքն է՝ մտածել և գործել իր համոզմունքներին համապատասխան, դա մարդու բարոյական ինքնագնահատականի անկախությունն է: Միևնույն ժամանակ պատմականորեն խղճի ազատության մեկնաբանման սահմանները նեղացել են. այն առավելապես ընկալվում է որպես կրոնի ոլորտի ազատություն՝ դիտվելով պետության և եկեղեցու հարաբերությունների համատեքստում: Այսպիսով, խղճի ազատության հարցադրումը մարդու հոգևոր ազատության հարցադրումն է, անհատի հոգևոր կյանքի այն ոլորտի առկայության հիմնախնդիրը, որտեղ թափանցելու իրավասություն չունի որևէ իշխանություն, հասարակական կամ այլ կազմակերպություն: ՀՀ Սահմանադրության 26-րդ հոդվածի իմաստով կրոնի ազատության իրավունքը մարդու իրավունքն է դավանել ցանկացած կրոն կամ չդավանել որևէ կրոն, իրականացնել կամ չիրականացնել կրոնական ծեսեր ու արարողություններ: Կրոնական կազմակերպությունների օրինական գործունեությանը կամ կրոնական ծեսերի կատարմանը խոչընդոտելու համար նախատեսված է քրեական պատասխանատվություն⁶:

Խղճի և կրոնի ազատության իրավունքի երաշխիքն իր մեջ ներառում է.

1. քաղաքացիների իրավահավասարությունը՝ անկախ կրոնի նկատմամբ նրանց վերաբերմունքից,
2. քաղաքացիների իրավունքների սահմանափակման անթույլատրելիությունը՝ կրոնական պատկանելիության շարժառիթներով,
3. կրոնական կազմակերպությունների տարանջատումը պետությունից,
4. կրոնական կազմակերպությունների հավասարությունը օրենքի առջև⁷:

«Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետությունում ապահովվում է քաղաքացիների խղճի և կրոնական դավանանքի ազատությունը: Յուրաքանչյուր քաղաքացի ազատորեն որոշում է իր վերաբերմունքը կրոնի նկատմամբ, իրավունք ունի դավանելու ցանկացած կրոն կամ չդավանելու ոչ մի կրոն, անձնապես կամ այլ քաղաքացիների հետ համատեղ կատարելու կրոնական ծեսեր:

ՀՀ տարածքում գտնվող օտարերկրյա քաղաքացիները և քաղաքացիություն չունեցող անձինք ՀՀ քաղաքացիների հետ հավասար օգտվում

են մտքի, խղճի և կրոնի ազատության իրավունքից և հավասար պատասխանատվություն են կրում այս ոլորտի օրենսդրության խախտման համար:

Նշված օրենքի 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիները օրենքի առջև հավասար են քաղաքացիական, քաղաքական, հասարակական, տնտեսական և մշակութային կյանքի բոլոր բնագավառներում՝ անկախ կրոնի նկատմամբ իրենց վերաբերմունքից կամ կրոնական պատկանելությունից:

Հայաստանի Հանրապետության այն քաղաքացին, որի կրոնական դավանանքին կամ համոզմունքներին հակասում են ռազմական ստորաբաժանումներում զինվորական ծառայություն անցնելը, ինչպես նաև զենք կրելը, պահելը, պահպանելը և օգտագործելը, կարող է անցնել այլընտրանքային ծառայության⁸:

«Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքի նախաբանում ընդունվում է Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու, որպես հայ ժողովրդի ազգային եկեղեցու, հոգևոր կյանքի շինության ու ազգապահպանման կարևոր պատվար լինելու հանգամանքը:

Իրոք, 1700-ամյա Հայոց եկեղեցին իր պատմական ճանապարհին շատ դժվարություններ ու հալածանքներ է կրել, միասնականությունը կորցրած հայ ժողովրդի համար բազմիցս ստանձնել է քաղաքական իշխանության գործառնություն, հայ ժողովրդի փոշիացման դատապարտված բեկորները համախմբել իր շուրջը և նրա մեջ սերմանել ապրելու և գոյատևելու հավատ: Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին իր կազմավորման վաղ ժամանակաշրջանից մինչ այսօր պահպանում է հանդիսացել հայ ժողովրդի ստեղծած մշակութային բացառիկ արժեքների: Վանքերում ու եկեղեցիներում են ստեղծվել մեր գրականության, արվեստի ու մշակույթի այնպիսի գոհարներ, որոնք փառք ու ճանաչում կարող էին բերել ցանկացած ժողովրդի: Հայ գրերի ստեղծողը Եկեղեցու վարդապետն էր, եկեղեցու սպասավորներն էին, նաև մատենագիր մատյանների գրիչներն ու հոգևոր գմայելի շատ երգերի հեղինակները: Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին ունի հսկայական մշակութային ժառանգություն՝ ճարտարագիտական և գեղանկարչական հուշարձաններ, հարուստ երաժշտական ու գրական գործեր: Այն միշտ անմիջական ազդեցություն է ունեցել մեր ժողովրդի նկարագրի ձևավորման գործում և օգնել է պահպանել մեր ժառանգությունը դարերի

ընթացքում: Մեծ է նաև եկեղեցու ավանդը մեր ժողովրդի հայեցի կրթության ու դաստիարակության գործում:

Հետխորհրդային Հայաստանը անցնում է պատմական ուղի, որի միջով անցել է ամբողջ Եվրոպան դեռևս 19-րդ դարում՝ «հասարակություն-պետություն»-ից քաղաքացիական հասարակության: Կապիտալիզմի զարգացումը, մասնավոր սեփականության ամրապնդումը և երրորդ դասի (միջին խավի) ձևավորումը պայմանավորեցին այն սահմանները, որը պետական իշխանությունը չէր անցնում. մարդու իրավունքներ՝ ընկած ժողովրդավարական պետության սահմանադրական կարգի հիմքում:

Մարդու իրավունքների շրջանակներում (անձնական կյանք, սեփականություն և այլն) ձևավորվել է ինքնուրույն սոցիալական հարթություն՝ պետական կյանքից անկախ և նրան հավասար՝ քաղաքացիական հասարակության կենսական միջավայրը: Քաղաքացիական հասարակության կյանքի բովանդակությունը կազմող հարաբերությունները իրենց զարգացման արդյունքում ընդգրկեցին ոչ միայն մասնավոր, այլ նաև հասարակական ու քաղաքական կյանքի զգալի մասը: Կուսակցությունները, հասարակական կազմակերպություններն ու շարժումները, հասարակական կարծիքն ու զանգվածային լրատվամիջոցները հարստացրին սոցիալական կյանքը, որում պետությունը դարձավ հասարակական կյանքի մասնավոր տարր:

Ժամանակակից ժողովրդավարական պետությունում եկեղեցին հանդիսանում է հասարակության բարոյական արժեքների կարգավորիչը, նրա բարոյական ավանդույթների և հիմքերի կրողը: ՀՀ Սահմանադրությունը, Հայաստանի Հանրապետությունը հռչակելով աշխարհիկ պետություն, միաժամանակ օրյեկտիվորեն ճանաչում է Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու՝ որպես ազգային եկեղեցու բացառիկ առաքելությունը հայ ժողովրդի հոգևոր կյանքում: Սահմանադրական այս նորմին լիովին համապատասխանում է «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքի 17-րդ հոդվածով սահմանված պետության պարտավորությունը՝ չխոչընդոտելու ազգային եկեղեցու մենաշնորհի հանդիսացող հետևյալ առաքելությունների իրագործմանը.

- ազատ քարոզել ու տարածել իր դավանանքը Հայաստանի Հանրապետության ողջ տարածքում,

- վերստեղծել իր պատմական ավանդույթները, կառուցվածքը, կազմակերպությունները, թեմերն ու համայնքները,

- կառուցել նոր եկեղեցիներ, գործող դարձնել իրեն պատկանող պատմական հուշարձան-եկեղեցիները՝ ինչպես հավատացյալների խնդրանքով, այնպես էլ սեփական նախաձեռնությամբ,

- նպաստել հայ ժողովրդի հոգևոր կրթությանը, օրենքով սահմանված կարգով նաև պետական կրթական հաստատություններում,

- գործնականորեն աջակցել հայ ժողովրդի բարոյական կատարելագործմանը,

- ծավալել բարեգործական և բարեխնամ գործունեություն,

- ունենալ մշտական հոգևոր ներկայացուցիչ հիվանդանոցներում, զառամյալների և հաշմանդամների տներում, զորամասերում, ազատագրված վայրերում՝ ներառյալ քննչական մեկուսարանները:

Անհրաժեշտ է փաստել, որ օրենքի ուժով Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին որպես ազգային եկեղեցի ենթակա է Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանությանը՝ միջազգային իրավական նորմերի սահմաններում:

Ժամանակակից հասարակության հոգևոր կյանքի հետ սերտորեն կապված է նրա կյանքի տեղեկատվական մասը (քաղաքացիական հասարակության տեղեկատվական ոլորտը), որի հիմքում ընկած է յուրաքանչյուրի «Խոսքի ազատության իրավունքը՝ ներառյալ տեղեկություններ և գաղափարներ փնտրելու, ստանալու և տարածելու ազատությունը, տեղեկատվության ցանկացած միջոցով՝ անկախ պետական սահմաններից» (ՀՀ Սահմանադրության 27-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

Սակայն տեղեկատվության ազատությունը ենթակա է օրենքով նախատեսված որոշակի սահմանափակումների. մասնավորապես, տեղեկատվության տրամադրումը կարող է մերժվել, եթե այն պարունակում է պետական, ծառայողական, բանկային առևտրային գաղտնիք, խախտում է մարդու անձնական և ընտանեկան կյանքի գաղտնիությունը, այդ թվում՝ նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների գաղտնիությունը, պարունակում է հրապարակման ոչ ենթակա նախնական քննության տվյալները, բացահայտում է մասնագիտական գործունեությամբ պայմանավորված մատչելիության սահմանափակում պահանջող տվյալներ (բժշկական, նոտարական, փաստաբանական

գաղտնիք), խախտում է հեղինակային իրավունքը կամ հարակից իրավունքները:

Ավելի քան 20 տարի մեր երկրում տեղի ունեցող արմատական փոփոխությունները առնչվում են նաև առաքելական եկեղեցուն. նրա դերն ու կարգավիճակը հասարակության սոցիալական կառուցվածքում կրել են զգալի փոփոխություններ, որոնց էությունը հանգում է պետությունից դեպի հասարակություն եկեղեցու շրջադարձին:

Եկեղեցու՝ որպես քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտի առանձնահատուկ դերն արտահայտվում է մարդու սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների կենսագործման պրոցեսում: Ժամանակակից եկեղեցին, ի դեմս իր հոգևորականների, իշխանության հետ հարաբերություններում պաշտպանում է հավատացյալների սահմանադրական իրավունքը՝ քարոզելու իրենց կրոնական համոզմունքները (ՀՀ Սահմանադրության 26-րդ հոդված) և ազդելու հասարակական կյանքի վրա: Ավելին, պետությունը երաշխավորում է մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների հավասարությունը՝ ներառյալ անկախ կրոնի նկատմամբ ունեցած նրանց վերաբերմունքը: Արգելվում է խտրականությունը՝ կախված սեռից, ռասայից, մաշկի գույնից, էթնիկական կամ սոցիալական ծագումից, գենետիկական հատկանիշներից, լեզվից, կրոնից, աշխարհայացքից, քաղաքական կամ այլ հայացքներից, ազգային փոքրամասնությանը պատկանելությունից, գույքային վիճակից, ծնունդից, հաշմանդամությունից, տարիքից կամ անձնական կամ սոցիալական բնույթի այլ հանգամանքներից (ՀՀ Սահմանադրության 14.1 հոդվածի 2-րդ մաս):

Իր աշխարհայացքային առանձնահատկություններից ելնելով՝ չնայած Հայաստանյաց Առաքելական սուրբ եկեղեցին առաջին տեղում չի դասում մարդու երկրային կյանքն ու նրա հետ կապված երևույթները՝, սակայն ժամանակակից հայկական օրենսդրությանը հայտնի մարդու իրավունքների մեծ մասը, այդ թվում՝ տնտեսական, սոցիալական, մշակութային իրավունքները, լիովին համապատասխանում են առաքելական եկեղեցու պատկերացումներին այն պայմանների վերաբերյալ, որոնք անհրաժեշտ են մարդկային անհատականության նորմալ կենսապահովման համար:

Անհրաժեշտ է փաստել, որ մարդու որոշ սահմանադրական իրավունքներ դեռևս հազարամյակներ առաջ վառ կերպով, սակայն այլ մեկնաբանմամբ նշված են եղել Աստվածաշնչում: Այս-

պես, կյանքի սահմանադրական իրավունքը (հոդված 15) բխում է Աստվածաշնչյան «Մի՛ սպանիր» պատվիրանից: Սահմանադրական այն նորմը, որ չափահաս աշխատունակ անձինք պարտավոր են հոգ տանել իրենց անաշխատունակ և կարիքավոր ծնողների համար (36-րդ հոդվածի 3-րդ մաս) ըստ էության նույնպես բխում է Աստվածաշնչյան պատվիրանից, որում ասվում է. «Հարգիր հորդ ու մորդ»:

Աստվածաշնչյան այն պատվիրանում, ըստ որի՝ «Միրի՛ր հարազատիդ ինչպես քեզ», պարունակում է մարդու և քաղաքացու միանգամից մի քանի իրավունք և ազատություն, որոնք (հիարկե, հաշվի առնելով պատմական դարաշրջանը, երկրի քաղաքական և տնտեսական իրավիճակը) արտահայտվում են սահմանադրաիրավական մի քանի նորմերում.

- բոլոր մարդկանց հավասարությունը օրենքի առջև (ՀՀ սահմանադրության 14.1 հոդվածի 1-ին մաս),

- մարդու արժանապատվության պաշտպանությունը պետության կողմից (ՀՀ Սահմանադրության 14-րդ հոդված),

- խոշտանգումների, ինչպես նաև անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի անթույլատրելիությունը (ՀՀ Սահմանադրության 17-րդ հոդված),

- յուրաքանչյուրի՝ անձնական ազատության և անձեռնմխելիության իրավունքը (ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդված) և այլն:

Պետք է նկատի ունենալ, որ հայ քրիստոնյաների մեծամասնության համար հավատքը, կրոնը, հայրենիքը ավելի վեր են կանգնած, քան մարդու իրավունքները, նույնիսկ՝ կյանքի իրավունքը¹⁰:

Այսօր քրիստոնեությունն այլևս իշխող կրոնական ուժ չի հանդիսանում. այն փոքրամասնություն է՝ կազմված տարբեր, իսկ երբեմն էլ հակադիր ուղղություններից: Մյուս կողմից, չնայած պետությունն արդեն ինքնուրույն (առանց եկեղեցու) երկրային ուժ է, սակայն եկեղեցին չի կարող իր ուսերից վայր դնել հասարակությունում տիրող իրավիճակի կրոնական պատասխանատվությունը, իսկ պետությունը միևնույն ժամանակ պետք է ապահովի ու պաշտպանի իր քաղաքացիների կրոնական ու մշակութային իրավունքները: Պետությունը պետք է ծառայի բոլոր քաղաքացիներին՝ քրիստոնյաներին, այլադավաններին, անհավատներին: Պետությունը պետք է ընդունի, որ երկրային բարոյական չափանիշներն անկատար են ու անբավարար: Միայն ժողովրդավարական մեծամաս-

նության սկզբունքը բավարար չէ, քանի որ մեծամասնությունը միշտ չէ, որ ճիշտ է, հետևաբար փոխհամաձայնությունը հանդիսանում է ժողովրդավարության անբաժանելի մասը:

Պետությունը չի կարող ինքնուրույն իր համար սահմանել նորմեր ու սկզբունքներ, այլ հենվում է այն արժեքների վրա, որոնք ինքն ինքնուրույն ձևավորել ունակ չէ: Պետությունը հենվում է քրիստոնեական պատմությամբ ստեղծված արժեհամակարգերի վրա, նույնիսկ եթե տվյալ պետությունը ձևականորեն քրիստոնեական չի համարվում: Մարդու և հասարակության իղեպները հիմնվում են քրիստոնեական ավանդույթների վրա, եթե նույնիսկ խոսքը չի գնում մարդու՝ հավատացյալ լինելու կամ չլինելու մասին:

Պետությունը հատկապես հարգում է կրոնական ավանդույթներն այն դեպքում, եթե հասարակության և ժողովրդի մշակույթը ձևավորվել է կրոնական ժառանգությամբ: Միևնույն ժամանակ պետությունը պետք է պաշտպանի նաև կրոնական փոքրամասնությունների իրավունքները: Պետությունը հաճախ եկեղեցու պատասխանատվությանն է հանձնում առողջապահության, միջին և բարձրագույն կրթության ոլորտների որոշ ուղղություններ՝ եկեղեցուն տրամադրելով համապատասխան ֆինանսավորում: Այսպիսով, եկեղեցու հովանու ներքո ձևավորվում են այսպես ասած «կղզյակներ», որոնց միջոցով եկեղեցին հնարավորություն է ստանում ցուցադրել մարդկային բարօրության կապակցությամբ իր ամբողջ մտահոգությունը: Իհարկե, եկեղեցին պետք է հետևի տվյալ ոլորտներում գործող, պետության կողմից սահմանված որոշ կանոնների:

Եկեղեցին աստիճանաբար վերածվում է քաղաքացիական հասարակության ակտիվ մասնակցի, որտեղ կարևոր է հենց քաղաքացիների և ոչ թե պետության նախաձեռնությունը: Բոլոր եկեղեցիները, կրոնական համայնքներն ու կազմակերպությունները պետք է ներառվեն քաղաքացիական հասարակության մեջ: Հայաստանի Հանրապետությունում քաղաքացիական հասարակությունը ձևավորվում է միայն այսօր, երբ Հայաստանի քաղաքացիները սկսում են սովորել ապրել քաղաքացիական հասարակությունում՝ դեռևս լիարժեք չպատկերացնելով, թե ինչ է դա:

Հայաստանում 20-րդ դարի վերջին հռչակված հասարակական հարաբերությունների ժողովրդավարացման և իրավական պետության ստեղծման գաղափարները հիմնարար կերպով

փոխում են պետության՝ որպես հասարակության քաղաքական համակարգի հիմնական ինստիտուտի և եկեղեցու փոխհարաբերությունները: Այսպիսի պայմաններում, երբ եկեղեցին սկսում է կարևոր դեր խաղալ հասարակության կյանքում, խիստ արդիական է դառնում պետա-եկեղեցական հարաբերությունների նոր կոնցեպցիայի մշակման հիմնախնդիրը, որն արտացոլված է ՀՀ Սահմանադրությունում:

Այս առումով շատ կարևոր է «Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հարաբերությունների մասին» 2007թ. փետրվարի 22-ի ՀՀ օրենքը: Վերջինս իրենից մեծ կարևորություն է ներկայացնում ոչ միայն հավատացյալների, այլ նաև ողջ հասարակության համար, քանի որ այն կարգավորում է Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու առանձնահատուկ հարաբերությունները (հոդված 1), իսկ Հայաստանի Հանրապետության և եկեղեցու հարաբերությունների կարգավորման ընդհանուր սկզբունքները սահմանված են ՀՀ Սահմանադրությամբ, «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքով, այլ օրենքներով և միջազգային պայմանագրերով:

Օրենքում թվարկված են այն ոլորտները, որոնցում համագործակցում են պետությունն ու եկեղեցին. դա Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու պաշտամունքային կառույցների և մշակութային հաստատությունների պահպանության ոլորտն է, կրթական բնագավառը, ամուսնությունների և ամուսնալուծությունների գրանցմանն առնչվող խնդիրները, Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու բարեխնամ գործունեությունը, ինչպես նաև եկեղեցու և իրավապահ մարմինների միջև համագործակցությունը:

«Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հարաբերությունների մասին» 2007թ. փետրվարի 22-ի ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետությունը ճանաչում է Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին՝ որպես ազգային եկեղեցի՝ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին կենտրոնով, Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսության, Երուսաղեմի և Կոստանդնուպոլսի Հայոց Պատրիարքությունների նվիրապետական աթոռներով, և նրա բացառիկ առաքելությունը հայ ժողովրդի հոգևոր կյանքում, նրա ազգային մշակույթի զարգացման և ազգային ինքնության պահպանման գործում:

Հայաստանի Հանրապետությունը ճանաչում է Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու ինքնակառավարումն իր նվիրապետության սահմաններում:

Օրենքի այս նորմը լիովին համապատասխանում է ՀՀ Սահմանադրությանը և պայմանավորված է այն մեծ ավանդով, որն ունեցել է Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին հայ ժողովրդի կյանքում:

Ժամանակակից աշխարհում պետությունը սովորաբար ունի աշխարհիկ բնույթ և կաշկանդված չէ ինչ-որ կրոնական պարտավորություններով: Նրա համագործակցությունը եկեղեցու հետ սահմանափակված է կոնկրետ ոլորտներով և հիմնված է միմյանց գործերին չմիջամտելու սկզբունքի վրա: Սակայն, որպես կանոն, պետությունը գիտակցում է, որ երկրային բարեկեցությունն անհնար է առանց որոշակի բարոյական նորմերի պահպանման, այն նորմերի, որոնք անհրաժեշտ են մարդկանց փրկության համար: Այդ պատճառով էլ պետության և եկեղեցու նպատակներն ու գործունեությունը կարող են համընկնել ինչպես երկրային բարեկեցությանը հասնելու համար, այնպես էլ եկեղեցու՝ մարդկանց փրկելու առաքելության իրագործման համար, սակայն եկեղեցին չի կարող իր վրա վերցնել պետական գործառնություններ: Միևնույն ժամանակ եկեղեցին կարող է դիմել պետությանը՝ անհրաժեշտության դեպքում իշխանությունը օգտագործելու համար, սակայն այդ հարցի լուծումը կախված է պետությունից: Պետությունը չի միջամտում եկեղեցու գործունեությանը՝ բացառությամբ այն դեպքերի, երբ եկեղեցին անմիջական հարաբերության մեջ է մտնում պետական իշխանության օրենսդիր ու գործադիր մարմինների հետ:

Անհրաժեշտ է նշել, որ Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու պատմական, հոգևոր, մշակութային և վավերագրական ժառանգությունը ազգային ինքնության հենքի կարևոր և անբաժանելի մասն է:

Այդ արժեքների՝ պետական սեփականություն հանդիսացող հատվածը կարող է օտարվել կամ պահպանման վայրից փոխադրվել՝ այդ մասին նախապես տեղեկացնելով Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցուն:

Անդրադառնալով Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու փոխհարաբերություններին՝ պետք է նշել, որ օրենքով Եկեղեցուն իրավունք է վերապահված կառուցելու վանքեր, եկեղեցիներ և պաշ-

տամունքային այլ շինություններ, գործող դարձնելու պատմական հուշարձանի կարգավիճակ ունեցող վանքերն ու եկեղեցիները, որոնց պահպանությունը Եկեղեցին և Հայաստանի Հանրապետությունը իրականացնում են համատեղ:

Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին ձգտում է հավատացյալներին հաղորդել դարերի ընթացքում կուտակված պատմական և մշակութային ժառանգությունը խոսքի, գրականության, աղոթքի և ժամերգությունների միջոցով: Եկեղեցու սրբազան ավանդույթները, հավատալիքները, խորհուրդները և ծիսական արարողությունները ծառայում են հավատացյալների հոգևոր և կրթական պահանջների բավարարմանը: Ժամանակակից հաղորդակցության միջոցները թույլ են տալիս արդիականացնել ամենօրյա դասերի մատուցման ձևերը: Ռ-ադիոն, հեռուստատեսությունը, իսկ այժմ նաև ինտերնետը նպաստում են եկեղեցի-ժողովուրդ կապին:

Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին, կարևոր դերակատարություն ունենալով կրթական ոլորտում, դրանով նպաստում է քաղաքացիական հասարակության բարոյական արժեքների ու նորմերի, մարդկանց մեջ քրիստոնեական արժեհամակարգի ձևավորմանը: Այսպես, «Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հարաբերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի համաձայն՝ Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին իրավունք ունի՝

1) հիմնելու կամ հովանավորելու նախադպրոցական հաստատություններ, տարրական, միջնակարգ և ավագ դպրոցներ, միջնակարգ մասնագիտական և բարձրագույն ուսումնական հաստատություններ՝ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության շրջանակներում,

2) մասնակցելու պետական կրթական հաստատություններում «Հայ եկեղեցու պատմություն» առարկայի ուսումնական ծրագրի և դասագրքի մշակմանը, այն դասավանդող ուսուցիչների որակավորման պահանջների սահմանմանը և դպրոցներին ներկայացնելու այդ ուսուցիչների թեկնածությունները,

3) պետական կրթական հաստատություններում կամավոր ուսումնական դասընթացներ կազմակերպելու՝ օգտագործելով դրանց շենքերն ու ռեսուրսները, այդ հաստատությունների հետ համաձայնեցնելով դասընթացների իրականացմանն առնչվող խնդիրները,

4) նպաստելու հասարակության հոգևոր կրթությանը կրթական հաստատություններում՝ օրենքով սահմանված կարգով:

Անհրաժեշտ է նշել, որ Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու ստեղծած ուսումնական հաստատությունները պետք է ստանան այն աջակցությունը, որը պետությունը ցուցաբերում է մասնավոր հաստատություններին, պետությունը պետք է երաշխավորի կրոնական կրթության իրավունքի իրացումը կամավորության հիման վրա:

Բացի կրթական ոլորտից՝ Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին կարևոր դերակատարում ունի նաև ամուսնաընտանեկան հարաբերությունների ձևավորման գործում: Մինչև նշված օրենքի ընդունումը, Հայաստանի Հանրապետությունը ընտանեկան օրենսգրքի 1-ին հոդվածի 2-րդ մասի ուժով ճանաչում էր միայն քաղաքացիական կացության ակտերի գրանցման մարմիններում գրանցված ամուսնությունը¹¹: Սակայն «Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հարաբերությունների մասին» ՀՀ օրենքի ընդունումից հետո Հայաստանի Հանրապետությունը ճանաչեց նաև Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու միջև ստորագրված համաձայնագրով սահմանված կարգին համապատասխան Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու կանոնական ծեսով իրագործված ամուսնություններն ու հռչակած ամուսնալուծությունները: Սակայն անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ օրենքի ընդունումից հետո ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքում համապատասխան փոփոխություն չի կատարվել, ինչի պատճառով հակասություն է առաջացել ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի և «Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հարաբերությունների մասին» ՀՀ օրենքի միջև:

Օրենքը կարգավորում է Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու բարեխնամ գործունեությունը՝ նշելով, որ Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին իրավունք ունի ունենալու մշտական հոգևոր ներկայացուցիչ հիվանդանոցներում, մանկատներում, տուն-ինտերնատներում, գործարաններում, ազատագրկման վայրերում, ներառյալ՝ քննչական մեկուսարաններում: Բարեխնամ գործունեության ողջ նպատակը կյանքի դժվարին պայմաններում հայտնված անձանց հոգևոր աջակցության ցուցաբերումն է:

Եկեղեցին բնակչության հոգևոր դաստիարակման և քաղաքացիական հասարակության բարոյական արժեքների ձևավորման իր առաքելությունների և ընդհանրապես իր խնդիրների իրագործման համար օգտվում է որոշակի հարկային արտոնություններից: Հարկը պետական և հասարակական կարիքների բավարարման նպատակով համապարտադիր և անհատույց վճար է, որը գանձվում է ֆիզիկական և իրավաբանական անձանցից (այդ թվում՝ ոչ ռեզիդենտ ֆիզիկական անձանցից, օտարերկրյա իրավաբանական անձանց հիմնարկներից, օտարերկրյա իրավաբանական անձանց մասնաճյուղերից, ներկայացուցություններից), հիմնարկներից, տեղական ինքնակառավարման մարմիններից՝ հարկային օրենսդրությամբ նախատեսված կարգով, չափերով և սահմանված ժամկետներում¹²: Հարկն այն նյութական հիմքն է, որն անհրաժեշտ է պետությանը՝ հաջողությամբ լուծելու հասարակության առջև ծառայած սոցիալ-տնտեսական բազմաթիվ խնդիրները: Սակայն, հաշվի առնելով առավել մեծ հանրային օգուտը, որը տվյալ դեպքում հասարակությունում տիրող առողջ բարոյահոգեբանական մթնոլորտի առկայության անհրաժեշտությունն է, պետությունը եկեղեցուն օժտել է հարկային արտոնությամբ:

Այսպես, «Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հարաբերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 11-րդ հոդվածի համաձայն՝ Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին իրավունք ունի կազմակերպելու հասարակական դրամահավաքներ և ստանալու նվիրատվություններ ու ընծաներ, որոնք ազատ են հարկումից:

Հարկումից ազատ են նաև ծիսական նշանակության առարկաների ու պարագաների արտադրությունը և իրացումը:

Օրենքը կարգավորում է նաև եկեղեցու և իրավապահ մարմինների հարաբերությունները, որն առնչվում է եկեղեցական խոստովանության գաղտնիությանը: Եկեղեցական խոստովանության հետ սերտորեն առնչվում են այնպիսի կատեգորիաներ, ինչպիսիք են մեղքը և թողությունը:

Մեղքը մարդու ներաշխարհի հետ առնչվող իրողություն է: Մեղքն Աստծո կամքին հակառակվելն է, աստվածաշնչյան իրողություններից հեռանալը ու մեր եկեղեցու կանոններից հրաժարվելը: Մարդը, ով չունի հոգևոր իմացություն, իր կատարածը միգուցե չդիտի որպես մեղք և չդիմի խոստովանության:

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

Թողությունը խորհուրդ է, որով քրիստոնյան իր մեղքերի գիտակցման, զղջման և հոգևորականի մոտ խոստովանության դեպքում նրա միջոցով Աստծուց ստանում է ներում: Ակնհայտ է, որ թողության համար անհրաժեշտ են խոստովանությունը և Աստծու կողմից շնորհված մեղքերը ներելու իշխանությունը: Իսկ այդպիսի իշխանությամբ օժտված են հոգևորականները: Խոստովանության միջոցով անձը գիտակցում է իր արարքի անհամապատասխանությունը քրիստոնեական արժեքներին և հոգևոր կատարելագործման ու ձևավորվող քաղաքացիական հասարակության լիարժեք մասնակից դառնալու հնարավորություն է ստանում: Այդ պատճառով էլ օրենքի 12-րդ հոդվածը սահմանում է, որ Հայաստանի Հանրապետությունը ճանաչում է եկեղեցական խոստովանության գաղտնիությունը: Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հոգևորական-խոստովանահայրը՝ որպես վկա, չի կարող հարցաքննվել այն հանգամանքների մասին, որոնք նրան հայտնի են դարձել խոստովանության ժամանակ: Օրենքի այս նորմը բխում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 86-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետի դրույթներից:

Այսպիսով, քաղաքացիական հասարակությունը հանդիսանում է կատարյալ կազմավորում: Որպես կատարյալ ոլորտ՝ այն հանդիսանում է գա-

ղափարների, պատկերացումների, ավանդույթների, նորմերի ու արժեքների համակցություն, որն արտահայտում է սոցիալական կյանքի համակարգային հիմքերի փոխազդեցությունը՝ նրանց գործունեության դրսևորման վրա դնելով որոշակի բարոյական, մշակութային սահմանափակումներ:

Ժամանակակից հայ հասարակության հոգևոր կյանքում տեղի ունեցող արմատական փոփոխությունները պայմանավորված են 1990-2000թ.թ. հայ իրականության բոլոր ոլորտներում տեղի ունեցող խորքային վերափոխումներով: Հետխորհրդային հասարակարգի արժեհամակարգի փոփոխությունները, նոր հասարակական պատկերացումների ձևավորումը հանգեցրին սերունդների հոգևոր ու արժեքային համակարգերի բախման: Հոգևոր-անձնական ոլորտի այսպիսի վիճակը կարելի է բնութագրել որպես արժեքային ճգնաժամ, որից դուրս գալու միակ ելքը անձի հոգևոր աշխարհի կատարելագործումն է և վերադարձը դեպի հայ ժողովրդի մշակութային ժառանգությանը: Այդ պատճառով էլ, ձգտելով դուրս գալ հոգևոր ճգնաժամի այս վիճակից, հայկական մտավոր վերնախավը գիտակցում է հայկական մենտալիտետին վերադառնալու, ավանդական արժեքների հիման վրա մարդու հոգևոր աշխարհը կատարելագործելու անհրաժեշտությունը:

¹ Տե՛ս «Աշխարհիկ» տերմինը շրջանառության մեջ է դրվել Մարտին Լյութերի կողմից «Աշխարհիկ իշխանության մասին» տրակտատում 1523թ. և նշանակում է երկրային, ոչ կրոնական:

² Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրության մեկնաբանություններ/ ընդհանուր խմբագրությամբ՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի.- Եր. «Իրավունք», 2010թ., էջ 123:

³ Տե՛ս ՀՀ սահմանադրական իրավունք: Երևանի պետ. համալս.-Եր. 2008թ., էջ 136:

⁴ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրության մեկնաբանություններ/ ընդհանուր խմբագրությամբ՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի.- Եր. «Իրավունք», 2010թ., էջ 125:

⁵ Տե՛ս «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» 17.06.1991թ. ՀՀ օրենքը:

⁶ Տե՛ս 18.04.2003թ. «ՀՀ քրեական օրենսգրք», 160-րդ հոդված:

⁷ Տե՛ս ռուսական օրենսդրության մեկնաբանությունների պաշտոնական կայքը՝ kommentarii.org

⁸ Տե՛ս «Այլընտրանքային ծառայության մասին» 17.12.2003թ. ՀՀ օրենք հոդ. 3:

⁹ Տե՛ս Հայ Առաքելական Ս. եկեղեցու Արարատյան Հայրապետական թեմի ինտերնետ կայքը՝ www.araratian-tem.am:

¹⁰ Տե՛ս Պատերազմների, օտարերկրյա զավթիչների հարձակման դեպքում հայրենիքի ու հավատքի պաշտպանության համար բազմիցս հայ ժողովուրդը մղել է անձնուրաց պայքար՝ չխնայելով սեփական կյանքը:

¹¹ Տե՛ս 09.11.2004թ. ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 1-ին հոդվածի 2-րդ մաս:

¹² Տե՛ս «Հարկերի մասին» 14.04.1997թ. ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդված:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

Նորմատիվ-իրավական ակտեր

- 1. ՀՀ Սահմանադրություն (ընդունված համաժողովրդական քվեարկությամբ 1995թ. հուլիսի 5-ին):
- 2. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրք (ընդունված 05.05.1998թ.):

3. «Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին» 17.06.1991թ. ՀՀ օրենք:
4. ՀՀ քրեական օրենսգիրք (ընդունված 18.04.2003թ.):
5. «Այլընտրանքային ծառայության մասին» 17.12.2003թ. ՀՀ օրենք:
6. ՀՀ ընտանեկան օրենսգիրք (ընդունված 09.11.2004թ.):
7. «Հարկերի մասին» 14.04.1997թ. ՀՀ օրենք:
8. «Գիվանագիտական ծառայության մասին» 24.10.2001թ. ՀՀ օրենք:
9. «Հայաստանի Հանրապետության և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հարաբերությունների մասին» 22.02.2007թ. ՀՀ օրենք:

Գրականություն և պաշտոնական կայքեր

1. ՀՀ Սահմանադրության մեկնաբանություններ /ընդհանուր խմբագրությամբ՝ Գ. Հարությունյանի, Ա. Վաղարշյանի. - Եր., «Իրավունք», 2010թ., էջ 1086:
2. ՀՀ սահմանադրական իրավունք: Երևանի պետ. համալս.-Եր., 2008թ., էջ 704:
3. Տերչանյան Ա. Ս. «Հայ առաքելական եկեղեցին երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին» Եր. 2001թ., էջ 120:
4. Ստեփանյանց Ս. «Հայ եկեղեցին ստալինյան բռնապետության օրոք» Եր., 1993թ., էջ 244:
5. Բեհրության Ս. «Վավերագրեր Հայ եկեղեցու պատմության» Եր., 1999թ., էջ 210:
6. Нерсесянц В. С. «Общая теория права и государства». М., Норма, 1999г. С. 552.
7. Ռուսական Ռիդդափառ Եկեղեցու Մոսկվայի Պատրիարքի պաշտոնական կայքը՝ www.patriarchia.ru:
8. Հայ Առաքելական Ս. եկեղեցու Արարատյան Հայրապետական թեմի ինտերնետ կայքը՝ www.araratian-tem.am:
9. Ռուսական օրենսդրության մեկնաբանությունների կայքը՝ kommentarii.org:

РЕЗЮМЕ

Правовое положение Армянской Апостольской Святой Церкви и ее роль в формировании моральных устоев гражданского общества.

В данной работе теоретическому анализу подвергаются важнейшие вопросы касающиеся правового положения, основных принципов деятельности, направлений и задач Армянской Апостольской Святой Церкви. Представляются проблемы относительно отношений между Армянской Апостольской Святой Церковью и Республикой Армения.

Обосновывается важнейшая роль и значение Армянской Апостольской Святой Церкви в формировании моральных устоев и ценностей гражданского общества нашего государства. Представляется важнейшая роль церкви в образовательной сфере, а также в процессе формирования семейных отношений.

SUMMARY

Legal Status of Armenian Holy Apostolic Church and its Role in Composing of Moral Basis of Civil Society

This article provides theoretical analysis of important issues concerning the legal status of Armenian Holy Apostolic Church, the main concepts of directions and issues of its functions. This article describes the main issues concerning the relationship between the State and the Armenian Holy Apostolic Church.

Here is also examined the sufficient reasons of role and meaning of Armenian Holy Apostolic Church in our country in newly Composing Public Society to strengthening its moral basis and values. As well as the role of Armenian Holy Apostolic Church in education and in creating Family.